

УДК 821.161.2“18”-1.09(092)І.Франко:140.8(092)В.Щурат

ВАСИЛЬ ЩУРАТ ТА ІВАН ФРАНКО: З ІСТОРІЇ ОСОБИСТИХ І ТВОРЧИХ ВЗАЄМИН

Лариса Козак

*Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України,
вул. Козельницька, 4, Львів 79026, Україна*

Розглянуто деякі цікаві моменти з особистих і творчих взаємин Василя Щурата та Івана Франка, а також важливі причини припинення спілкування між двома діячами культури.

Ключові слова: В. Щурат, І. Франко, “Зів’яле листя”, погляди, полеміка, дискурс, стосунки, декадентизм.

Сьогодні ім’я Василя Щурата стало більш ніж асоціацією Франкового “Зів’ялого листя”, причому асоціацією негативною, адже тогочасна і сучасна критика у літературному поєдинку двох постатей віддавала пальму першості авторитетнішій. Відомо, що навколо стосунків І. Франка і В. Щурата розгорнулася свого часу ціла дискусія, що тоді була оприлюднена на сторінках “Зорі”, а зараз нагадує про себе поодинокими публікаціями на тему декадентизму чи творчої майстерності двох митців. Причому, з плану особистого вона швидко переросла у план загальнокультурний, адже стосувалася не так творчих амбіцій двох авторів, як можливостей і шляхів розвитку літератури кінця XIX століття. Як зазначає О. Баган, “це був один з найцікавіших епізодів розгортання модерністського дискурсу в українській літературі” [1, с. 148]. Водночас, це був і переломний момент у стосунках не просто критиків-сучасників, але й друзів, життєві дороги яких часто проходили поряд і перетиналися.

Характер стосунків В. Щурата з І. Франком складний тим, що його неможливо розглядати однобічно. Особистий (контактний) і дискурсивний (реалізований в оцінках творчості обох митців) – лише два аспекти, на основі яких можна намалювати картину взаємин двох літературознавців але вона буде неповною. Чималу роль у стосунках згадуваних осіб відіграло тогочасне суспільно-культурне середовище, в межах якого відбувалося спілкування В. Щурата та І. Франка. Також недостатньо зводити відносини двох критиків лише до “кульмінації” 1896 – 1897 років, яка була виражена віршованою формою спілкування між двома персоналіями, адже цьому апогею передували “розвиток дії”, а згодом слідував досить тривалий епілог, коли по смерті І. Франка В. Щурат продовжив дослідження його творчості, написавши декілька літературно-критичних праць, спогадів тощо. Найвідомішими з них є розвідки “Про Франкові “Панські жарти” та “Іван Вишенський”. Але спершу про “зав’язку”.

У своїх мемуарах В. Щурат пригадує, як уперше побачив І. Франка 1886 року, коли той з жінкою зайшов до когось з учителів Львівської гімназії, де тоді навчався В. Щурат. Було йому тоді 15 років. Зачитувався творами І. Франка, купуючи “Зорню”, де той переважно публікувався. Інколи спеціально вилучав зароблені із приватних лекцій кошти, аби придбати черговий примірник журналу. Саме на той час припадають перші літературні спроби молодого критика. Написавши “Розлуку” – баладу в сентиментально-романтичному стилі, В. Щурат надіслав її до “Зорі” під псевдонімом Яворенко, на що отримав відповідь від головного редактора Гр. Цеглинського: “Чита-

ли ви коли які поезії? Ваша “Розлука” якраз показує, що ні” [14, с. 199]. Після такого “фіаско своїх літературних аспірацій” В. Щурат дещо втратив цікавість до “Зорі”. Основну причину цього бачив не так у негативній відповіді з приводу свого вірша, як в усуненні від редакції І. Франка. Був він, за висловом В. Щурата, “ліпшим редактором “Зорі”, ніж Гр. Цеглинський” [14, с. 199].

Часто доводилося В. Щуратові зустрічати І. Франка на вулиці Академічній, коли той простував до редакції “Kurjera Lwowsk-ogo”. В. Щурат тоді мешкав у будинку Львівського університету, а І. Франко на вулиці Зиблікевича, ч. 6, яка була поряд. Як згодом пригадує у своїх спогадах критик, Франка важко було не помітити, адже той “звертав на себе відразу увагу прохожих не так занедбаним одягом, як багато й гарно вишитим по-народному передом і коміром сорочки. Хто раз його на вулиці побачив, не міг не пізнати вдруге” [14, с. 199].

У 1887 році В. Щурат познайомився з І. Франком особисто. Цей рік варто вважати початком спікування між В. Щуратом та І. Франком. Посприяв цьому директор “Народного дому” Скородинський. Саме він порадив В. Щуратові звернутися до І. Франка у справі зібраних у Кобиловолоках народних пісень. Оскільки В. Щурат завітав до “Народного дому” на збори, а І. Франко якраз був присутній там, то довго зволікати не довелося. В учня 4-го класу гімназії вже давно визрівала думка показати збірку народних пісень, записаних у своєму рідному селі І. Франкові, але побоювання про можливі наслідки спілкування з ним, який на той час мав у вузькогромадських колах репутацію “голосного соціаліста і атеїста” постійно ставали на заваді. У гімназії, де навчався В. Щурат, через доноси учнів-москвофілів було виявлено таємний гурток. Підозрюючи поширення соціалістичних і атеїстичних поглядів серед молоді, всім учням було заборонено спілкуватися з тими, на кого падала підозра. І. Франка зараховували до їх числа [14, с. 201].

Після розмови в “Народному домі” з І. Франком, В. Щурат став частим гостем у його домі, близьким приятелем і однодумцем. Сприяли цьому спершу цілі цілком конкретні і корисні. Як виявилось, вітчим В. Щурата М. Семків працював в університетській бібліотеці. І. Франко, довідавшись про те, попросив В. Щурата стати посередником між ним та своїм названим батьком, адже потребував для свого дослідження багато наукової літератури. Візити з книжками доповнювалися літературознавчими дискусіями та порадами з боку І. Франка. Це мало виняткове значення для майбутніх літературних і критичних спроб В. Щурата. Саме завдяки Франкові 16-річний учень гімназії познайомився з відомими на той час постатями в літературознавстві, розширив свої літературні погляди і смаки, заглибився в суспільне життя Галичини. І. Франко також став для початківця-поета рецензентом. “Прочитавши кілька моїх стихів, він (Франко. – Л. К.) замітив у них дуже слабу форму і похибки проти наголосу, і порадив перекладати. Я послухав ради. Читаючи класичних прозаїків, приспориював собі засіб слів, читаючи поетів, вчився наголосу, а ознайомлюючись з чужими літературами, став дещо перекладати з Уланда і Гейне”, – пригадував В. Щурат [12, с. 6]. Під наставництвом І. Франка відбувалося становлення Щурата-фольклориста, Щурата-поета і літературного критика. Свої фольклорні записи, переклади, а згодом і оригінальні твори він починав друкувати в “Зорі”, а також в інших періодичних виданнях. Як згадує згодом сам літературознавець, знайомство з І. Франком “було переворотом в моїх літературних, національних і політичних поглядах” [12, с. 4].

Знаючи багато мов, В. Щурат перекладав прозові і віршовані твори зі слов’янських та західноєвропейських літератур, став тонким знавцем і поціновувачем французь-

кої літератури, писав статті та літературно-критичні нариси, публікував власні поезії. Його внесок у сферу перекладу настільки великий, що вимагає окремого дослідження.

У 1889 році, коли І. Франка заарештували, В. Щурат часто навідував свого друга і носив йому передачі, особливо книжки. “В їх числі була й граматика старосврейської мови, якою Франко користувався, читаючи Мойсеєве п’ятикнижжя, і на обкладинках якого писав олівцем свої “Тюремні сонети”” [19, с. 216].

Із кореспонденції за 1891 рік довідуємося про перебування В. Щурата в селі Боб’ятин (тепер село Сокальського р-ну на Львівщині). Він, очевидно, під час своїх літніх вакацій гостював у родичів і за проханням І. Франка мав назбирати деякі матеріали, бо в листі за 8 липня 1891 року просив І. Франка подати йому вказівки до роботи. Разом із листом переслав І. Франкові до Львова свій переклад вірша австрійського поета К. Бека і просив надрукувати його у “Народі”, а також кілька сонетів.

Чи не найбільше відомо про стосунки двох друзів-літературознавців у 1892 – 1893 роках. Це віденський період їхніх взаємин. “Вирішивши присвятити себе славістичним студіям, разом з Іваном Франком я поїхав до Відня. Франко після майже п’ятнадцятирічної перерви тоді вже закінчував свої студії – я їх тільки що починав. Жили ми у спільній квартирі... разом відвідували університетські лекції”, – пригадує В. Щурат [10, с. 51]. Через те що кімната була тісна, І. Франко та В. Щурат змушені були ділити один стіл на двох. В. Щурат, як ніколи раніше, проникся науковою і творчою діяльністю письменника, мав нагоду спостерігати його “творчу лабораторію”, через що йому вдалося розкрити генезу багатьох Франкових творів, зокрема “Мойсея”, “Мандрівку Русина з Бідою”, “Царя і Аскета”, “П’яниці” та ін. І. Франко, окрім підготовки до іспитів, працював тоді над дисертацією. Також, бажаючи заробити собі на життя, дописував у галицькі та віденські часописи. Теми та ідеї часто запозичав з європейських літератур. У спогадах В. Щурата читаємо про те, як І. Франко зробив переробку вірша німецького поета. Якось молодий літературознавець зробив переклад вірша Зігфріда Ліпінера “При чарці” і зачитав його Франкові. Йому ці рядки дуже сподобалися і той пообіцяв “перебрати їх в український одяг”. Через кілька днів з уст І. Франка пролунав чудовий вірш “П’яниця”. Так само виводив В. Щурат “етимологію” деяких дрібних віршів, зокрема “Олі” (1886) та “Привида” (1892). Праобразом першого був “Weihnachtsabend” (Різдвяний вечір) Шторма, а другим – “Phguc” (Принц) Гільма. Про таке “користування плодами чужої творчості” В. Щурат задував не для того, щоб закинути Франкові плагіювання з інших літератур, а із бажання розкрити генезу творчості письменника, простежити, як інколи чийсь непомітний творчий задум не лише наштовхував на творчість, але й перетворювався у високоартістичний оригінальний художній зразок [15, с. 95–97]. Надзвичайно цінними у цьому плані є спогади В. Щурата про знайомство І. Франка з Теодором Герцелем. Саме це, як вважав В. Щурат, стало поштовхом до написання поеми “Мойсей”. І хоча не лише цей чинник міг послужити імпульсом для письменника, все ж він був немаловажним. Як пригадує В. Щурат, І. Франко працював над поемою довго і остаточно завершив її у 1905 році. Цей рік був також роком смерті Т. Герцеля [10, с. 53].

В. Щурат сам не раз запозичав з тих письменників, яких доводилося йому перекладати. Найбільш очевидною у плані ремінісценцій з І. Франка є збірка “Lux in tenebris” (“Світло у темряві”, 1895). У назвах циклів та окремих поезій, а також у самій структурі помітна очевидна подібність зі збіркою “З вершин і низин”. Порівняльний характеристичний поетичної творчості В. Щурата та І. Франка присвячена праця Антіна Крушель-

ницького [8]. Композиційно подібною є також збірка “Мої листи”, в якій знаходимо багато збігів із Франковим “Зів’ялим листям”. Але формальні збіги ще не свідчать про за-позичення та подібність ідейно-естетичних позицій двох поетів. І хоча А. Крушельницький вбачав багато спільного між І. Франком і В. Щуратом на різних рівнях, провідною ідеєю його розвідки є все ж таки бажання розмежувати поетичний світ двох митців. І. Франко постає більш оптимістичним, за своїм світосприйняттям, ніж В. Щурат зі своїм дещо модерним містично-філософським підґрунтям. Інколи у подібній на перший погляд творчості більше “важать не зовнішні збіги, а глибинні прояви”, що проявляють “суголосність на рівні ідей” [6].

Не лише в поетичній творчості двох письменників можна помітити аналогії. Вони простежуються всюди. І. Франко був для В. Щурата більш, ніж наставником. Саме в І. Франка В. Щурат перейняв манеру широти поглядів, глибини і критичності думки, сміливості тверджень. Кожна літературознавча розвідка В. Щурата вражає ґрунтовним аналізом і є, по суті, невеликим науковим відкриттям. Ерудованість, обізнаність не лише у своїй, але й у європейській літературі, зацікавлення новітніми віяннями своєї доби дало змогу В. Щуратові стати провідним культурним діячем свого часу.

В. Щурат пробув із І. Франком у Відні до літа 1893 року, поки той не виїхав до Львова. Ще перед тим І. Франко планував розпочати видання свого наукового журналу, радився із М. Драгомановим, і коли повернувся в Україну, то втілював свій намір. З січня 1894 року почав виходити часопис “Житє і слово”. І. Франко поклопотався про те, щоб у перших його номерах надрукували переклад Щуратової “Пісні про Роланда”. Згодом, наприкінці 1894 року з допомогою І. Франка цей переклад вийшов окремим виданням. В. Щурат присвятив його Франкові.

Зі збережених листів за 1893–1894 роки довідуємося про подальші стосунки В. Щурата та І. Франка. В. Щурат, залишившись у Відні з метою закінчити університетську науку, став посередником між Віденським університетом та І. Франком, постійно повідомляючи про новини, читання університетських курсів та обмінюючись матеріалами. Часто з листами В. Щуратові І. Франко передавав рукописні твори своїм колегам у Відні, часописи “Народ”, “Житє і слово” (інколи по кілька примірників для продажу), а В. Щурат натомість пересилав свої переклади або й оригінальні спроби до львівських журналів та газет.

У грудні 1893 року В. Щурат деякий час перебував в Україні і кілька місяців мешкав у селі Товстому (тепер смт. Товсте Заліщицького району Тернопільської області). Ненадовго приїхав до Львова, щоб побачитися з І. Франком, але не застав його вдома, про що згадував у своєму листі до нього. Протягом 1894–1895 років їхня кореспонденція продовжується в дружньому та доброзичливому тоні.

Наприкінці 1895 року В. Щурат на основі своєї попередньої замальовки написав статтю-огляд творчості І. Франка, сподіваючись, що вона потрапить до першого січневого номера “Зорі” і буде актуальною, оскільки послужить не лише критичним оглядом, але й портретною характеристикою до 20-річної творчої і наукової діяльності І. Франка. Редакція “Зорі” не виявляла особливого бажання друкувати статтю про І. Франка, і тоді О. Маковей, друг В. Щурата, теж написав огляд Франкової творчості (Д-р Іван Франко (До портрета). – Зоря, 1896. – № 1, 2). Обидві статті помістили в перших двох номерах “Зорі” за 1896 рік. Стаття О. Маковея характеризувала діяльність письменника з суспільно-політичного боку і давала досить загальний огляд його літературної діяльності, тому, можливо, залишилася непоміченою. Стаття В. Щурата містила сміливі і суперечливі твердження стосовно окремих Франкових творів, була дуже неоднознач-

ною і викликала хвилю полеміки навколо себе. Пригадаю, про що конкретно йшлося у Щуратовій розвідці.

Високо оцінивши вартість літературних творів І. Франка, В. Щурат порівняв його “з губкою, котра всякає в себе всі прояви сучасного життя, але не на те, щоб віддати їх назад у первісній формі, а на те, щоб, перетравивши, задержати їх і в відповідний час в відповідних, часом до первісних зовсім не подібних, формах і комбінаціях показати світові” [13, с. 173]. Порівнюючи натуралістичні оповідання І. Франка з творчою манерою Е. Золя та Ф. Достоєвського, В. Щурат віддав перевагу І. Франкові, правда, закидаючи письменнику “чорний кольорит”, “смутий настрій”, що є “впливом з реального способу писання” [13, с. 176]. Лише побічно згадав критик “Захара Беркута”, “Панські жарти”, поеми І. Франка “Сурка”, “Смерть Каїна”, а “Основи суспільності” певною мірою критикує за деяку конгломерацію польського і українського, взагалі даючи глибоко позитивну оцінку повісті [13, с. 178]. І, нарешті, дійшовши до характеристики першої частини “Зів’ялого листа”, В. Щурат досить критично (але не зумисне, без жодного пейоративного навантаження) закидав авторові “об’яву декадентизму”, виводячи своє тлумачення цього терміна: “...коли під декадентизмом будемо розуміти не ті оригінальні поетичні замаху, в котрих Макс Нордау бачить признаки смислових хоріб, але розумне і артистичним зміслом ведене змагане до витвору свіжих оригінальних помислів, образів, зворотів мови і форм” [13, с. 177]. На перший погляд, досить заплутане та неоднозначне тлумачення, адже йдеться про заперечення традиційного погляду на декадентизм Макса Нордау. Варто зауважити, що не всі в той час однаково розуміли значення терміна “декадентизм”. Був він для нашої літератури новим і маловідомим. Зі статті В. Щурата про польський декадентизм, опублікованій на сторінках “Зорі” трохи згодом, довідуємося, яке розуміння вкладав автор у це поняття. Загалом критик писав про декадентів як про “поетів упадку”, але правдивий декадентизм вбачав “в відображенні дрібних, хвилих настроїв, з котрих безперечно складається жите”, зараховуючи до цього напрями С. Маллярме, Ш. Бодлера, М. Метерлінка, П. Верлена. “Толовна вага лежить в тім, щоб всі ті настрої були тонкі, делікатні, прозорі, щоб вони творили тло не говорячи про чувства і думки, які переживає поет, чи взагалі чоловік. Тому що людей з нормально розвинуто силою чувства є мало, то й більша часть декадентів – се люди хорі: їх чувства скріплені односторонно, а їх твори можуть по більшій части служити характеристикою хоровитих настоїв...” [18, с. 181].

Характеристика “Зів’ялого листа” у контексті європейського декадансу є позитивною вже тому, що характеризує Франкову творчість на фоні загальноєвропейської літератури, не звужуючи і не замикаючи її у вузькому колі. Як зазначає В. Корнійчук, В. Щурат “...першим звернув увагу на незвичний, новаторський характер Франкової збірки, вперше розглядав її поезію в європейському контексті, сумніваючись, правда, чи “вздоровлять” вони хворе суспільство, чи виконають своє громадянське призначення” [7, с. 79]. В. Щурат не заперечував декадентизм, але засуджував його прояви чи наслідування в польській та слов’янській літературах, висловлюючи думку, що “отруйні соки цього виплоду” французького літературного переситу “можуть в свіжій і молодім організмі лише зацепити зарід передчасного розкладу і смерті” [18, с. 197]. Якщо сміливе потрактування збірки у світлі декадансу майже не залишає коментарів на сьогодні, то “заштовхування” інтимної і філософської лірики до меж поезії “громадянського призначення” було дещо хибним. Приблизно таким шляхом прямувала вся критика радянського періоду, підхопивши тези В. Щурата про песимізм “Зів’ялого листа” і гіперболізувавши його до величезних масштабів. Намагаючись звести всю літературу до соцреалістич-

них канонів, найбільшу загрозу вбачали в тому, що особисті почування поета взяли гору над суспільним обов'язком. Модерністичні віяння західноєвропейської літератури означували як “гнилі і буржуазні” і збірку І. Франка часто трактували помилково, значно применшуючи її вартісність і зводячи лише до громадського покликання. А насправді вона була першим сміливим проявом модернізму в українській поезії. Як зазначає Т. Гундорова, ““Зів’яле листя” аналізує декаданс і водночас розгортає його в українській літературі. Недаремно за “Зів’ялим листям” з’являється “З теки самогубці” П. Карманського, де лірична сповідь так само прагне набути культурософського підтексту – самопізнання декадентської “душі”, перейнятої амбівалентними, нігілістичними, еротично-метафізичними, апокаліптичними чуттями й настроями” [3, с. 243].

Розвідка В. Щурата викликала неоднозначні трактування. У “Науковій хроніці” Записок НТШ було зроблено огляд “Зорі”, де Степан Томашівський характеризував статтю “Д-р Іван Франко” в гострому і негативному тоні: “...нарис д. Щурата не є повний, критичний, а дуже загальний і поверховий. Не то що з цього “портрету” годі собі виробити ясне поняття про літературну діяльність Ів. Франка, але стаття разить просто шабляновістю і доктринерством. Вони лежать в тім, що автор мірить вартість творів мірою не знати звідки взятою, мірою догматичною, забуваючи, що се є лише одна, нічим не уйнята і неограничена – міра чуття. Сюди належать також вискази автора про наслідуванє (без найменшого доказу!) таких авторів, у котрих подібности тяжко доглянути (М. Конопницька), або й таких, що яко письменники зовсім незнані (російська соціалістка Бардіна)”. І далі: “Не знати також, чому автор уважає І. Ф-а в любовних поезіях декадентом” [4, с. 5]. Якщо з думкою про безпідставне наслідування Бардіної ще можна погодитись (зазначу, що творча манера В. Щурата змушувала його у всьому шукати подібність і часто його розвідки перетворювалися на компаративістичні студії, то решта думок малоаргументована і є зумисне викривальною. Видно це хоча б із занадто хвалебної характеристики статті О. Маковея (яка нічим особливим не вирізнялася, а була надто неконкретною), вміщеної там же, яку названо “безпретенсіюальною”, “теплою” і “вірною” (в значенні відданою). І як не намагався шукати виправдання В. Щурат, про нього, колись найкращого друга І. Франка, почали говорити у поганому світлі і ставити в опозицію до відомого письменника.

Оскільки дискусія швидко набрала суспільних обертів, то І. Франко вирішив відгукнутися на репліку В. Щурата полемічною поезією “Декадент”, опублікованої на сторінках “Зорі” у вересні 1896 року. Але написав І. Франко її не одразу після публікації Щуратової статті, а через півроку. І хоча вірш був адресований В. Щуратові, насправді він мав значно ширше призначення і мусив засвідчити народу позитивні наміри Франка-поета, якого безпідставно почали називати “поетом упадку”. У листі до Василя Лукича він писав про В. Щурата: “В тім його мудруванні, що він випотрошив із себе по поводу моєї особи, маса дурниць і помилок, та ніяк не зберуся їх направляти, та й якось ніяково самому се чинити. А отсей один пункт я скристалізував у вірш, може, не дуже поетичний, та все ж таки, не зовсім дерев’яний. Нехай іде в люди” [11, т. 50, с. 79–80].

Відчуваючи потребу виправдання перед своїм колись найближчим другом, а тепер, згідно із загальною суспільною думкою, найзапеклішим опонентом, В. Щурат дав відповідь Франкові, і теж у формі вірша. Його вірш “Се не декадент!” друкують у 5 номері “Зорі” за 1897 рік. [Зоря. – 1897. – № 5]. Не буду вдаватися до порівняльного аналізу двох поезій. Вірш В. Щурата, незважаючи на деякі стилістичні нюанси, не-

багато програє перед Франковим. Майстерно переплетений Франковими ремінісценціями, формою він, можливо, довершений, зате слабший у плані висоти і сили лету думки. Поряд із віршем “Се не декадент!” та в наступних номерах часопису “Зоря” була також вміщена ще одна стаття В. Щурата про “Зів’яле листя”. Тут подавали повнішу і глибшу характеристику цілої збірки. Була ця стаття, так як і вірш В. Щурата, деякою мірою відповіддю обвинувачувача обвинуваченому з надією, що негачія у стосунках двох приятелів зникне: “...подвійно розуміючи его (декадентизм. – Л. К.) я й назвав був одну частину поезій Ів. Франка... взірцем декадентської поезії в красшім значінню слова. Автор їх, не порозумівши мене як слід, чи не спробувавши навіть порозуміти, обурився тоді. Він дав навіть вираз своєму обуренню в віршованій відповіді п. з. “Декадент”, яка ще ліпше потверджує непорозумінь. З тої відповіди видко, як грубо автор помилився, взявши похвалу форми поезій за догану їх змісту” [17, с. 190]. Ця стаття В. Щурата стала, по суті, першим серйозним дослідженням поетичної творчості І. Франка. Глибоко і ґрунтовно, з інтуїтивним проникненням у зміст поезій характеризує він Франкову збірку, а що вдало порівнює її з поетами європейськими, то це додає вартісності і критикові, і авторові віршів. В. Щурат – один із небагатьох літературознавців свого часу, що охоплює у своїх розвідках не лише предмет, але й його оточення, не замикаючи у вузькому колі літературний твір, а намагаючись розширити його горизонти, вивести правдиву чи можливу його генезу.

Незважаючи на активну суспільну полеміку навколо декадентизму, І. Франко не був настільки радикально налаштований проти особи В. Щурата. Важливим також є той факт, що на час публікації статті В. Щурата “Д-р Іван Франко”, В. Щурат перебував у Відні і повернувся зі своїх славистичних студій в Україну у травні 1896 року. Зокрема, у листі, датованому 8 лютого 1896 року, В. Щурат писав з Відня до І. Франка у дружньому, хоча й дещо квапливому тоні і виказав своє співчуття через неможливість подальшого видання журналу “Житє і слово”. Треба зазначити, що І. Франко, який організував редакцію журналу, бачив в особі В. Щурата соратника і покладав на нього чималі надії. В. Щурат зі свого боку теж був зацікавлений у виході цього видання і не раз “постачав” редакцію своїми статтями чи перекладами. Коли ж через певні обставини видавнича справа виявилася безнадійною В. Щурат, маючи намір після повернення з австрійської столиці зайнятися справами редакційними і видавничими особисто, в одному з листів за лютий 1896 року радив Франкові не “заповідати цілковитого банкрутства” видання [19, с. 246–248]. Із Франкової відповіді довідуємося про припинення існування “Житя і слова” та про намір І. Франка приїхати в середині березня до Відня з метою зустрічі з В. Щуратом та вирішення деяких справ [19, с. 246–248]. Тому до червня 1896 року між І. Франком і В. Щуратом зберігалися дружні взаємини. На погіршення їхніх стосунків повпливали чинники не так особисті, як суспільні.

Про те, що впродовж 1896 року між І. Франком та В. Щуратом зберігалися дружні відносини, лише злегка затушовані обопільним критицизмом, свідчить хоча б той факт, що В. Щурат у своїй брошурі “Новокурсна наука”, яка вийшла у Львові в 1897 році дуже схвально відгукнувся про творчість І. Франка, захищаючи його від критичних нападів О. Барвінського з його “новокурсною” політикою. Останній, применшуючи творчість І. Франка, поставив його в один ряд з В. Самійленком, О. Кониським, Б. Грінченком, які хоч і були талановитими письменниками, та внесок їх у літературу був значно меншим. “Які б не були хиби писань д-ра Франка..., хто ці писання і форму їх знає, признасть їм в сучасній українсько-руській літературі першорядне місце. Ол. Барвінський лишиється тут сам один зі своєю думкою” [16, с. 19].

Що ж стало справжньою причиною розриву стосунків двох друзів? 8 грудня 1896 року були скликані надзвичайні народні збори Наукового товариства ім. Шевченка, під час яких планувалося обговорити питання припинення подальшого видання політичних часописів “Діло”, “Правда” і “Батьківщина” в друкарні НТШ через брак коштів у товаристві, з одного боку, і через виразне національне спрямування газет, із другого, що суперечило деякою мірою тогочасній урядовій політиці Галичини. Редакція газет не погоджувалася з таким поворотом справ, адже їй довелося б шукати іншу друкарню. З цього приводу й вирішили скликати надзвичайні збори. Другим питанням, яке розглядали на зборах, було питання складу НТШ. К. Левицький запропонував зробити товариство НТШ вузьконауковим, поділивши всіх членів на “дійсних” і “звичайних”, і надавши більше повноважень науковцям. Саме через ці питання розгорілася на зборах палка дискусія, де присутніми були також І. Франко та В. Щурат. Через недостатню кількість голосів товариству залишили колишній статус, а друкарня НТШ вирішила продовжити видавати газети [9].

На зборах приятелі зайняли протилежні позиції, погоджуючись лише в тому, аби зробити товариство по-справжньому науковим. Під час своєї промови В. Щурат висловив недовіру історико-філософській секції, яку очолював тоді М. Грушевський і членом якої був І. Франко. Йшлося про побоювання об’єктивно висвітлювати історичні події, аби не втратити фінансової підтримки з боку уряду. І коли І. Франко спростував безпідставні докори та підозри секції, В. Щурат вдруге мав необережність нагадати про погану роботу секції, яка досі вагається, чи друкувати ювілейну розвідку про Б. Хмельницького. І. Франко сприйняв це за особисту образу. До всього цього додалися неприхильна рецензія В. Щурата про “Зів’яле листя” та невдачі І. Франка у 1896–1897 роках, який сподівався підтримки від своїх найближчих друзів, натомість натикався на негатию та гостру критику. Після цього І. Франко припинив особисто спілкуватися з В. Щуратом.

Розрив стосунків з І. Франком, а заодно і з М. Грушевським, деякою мірою став для В. Щурата поразкою. Невдовзі І. Франко, маючи чималий вплив у літературних колах, zorganizував в НТШ свою фракцію, що стояла в опозиції до фракції М. Грушевського, який 1897 року став головою товариства. Наступного року почав виходити Літературно-науковий вістник за редакцією І. Франка, М. Грушевського та О. Маковея. Шлях до цих двох літературних інституцій надовго залишився закритим для В. Щурата. Не маючи можливості друкуватися в ЛНВ, критик став його рецензентом і надрукував у газеті “Руслан” несхвальний відгук на твір М. Грушевського “Ясновельможний сват” та на публікації І. Франка “З чужих літератур” та “Із секретів поетичної творчості”. Поміж рядками Щуратового огляду ЛНВ за 1898 рік простежується докір і несхвалення не лише літературної діяльності І. Франка, але й усієї редакції. Ось декілька цитат із рецензії на тексти І. Франка: “Автор вийшовши раз з фалшивої точки зору (йдеться про літературні напрями в різних літературах. – Л. К.), до кінця вже говорить так неясно, так про найважливіші річі голослівно, при тім так негоден погодити своїх апріорних поглядів з заобсервованими фактами, що ми хочаби розбирати докладно его статью, мусіли б писати цілу полемічну брошуру” [5]. Далі читаємо: “В загалі скажемо, що “Вістник” редакция, очевидночки, призначила смерти. Убийця “Зорі” хоче взяти на свою душу се нове злочинство, підмовивши собі спільників”. До всього цього додаються зауваги авторів про “фальшиві дрібниці” і “поверховість знання” літератури. Цілком виправданою і очевидною є негативна реакція І. Франка на досить гостру критику. Після цього настає очевидний розкол між В. Щуратом та І. Франком [5].

З 1898 року “літературні перепалки” між В. Щуратом та І. Франком на сторінках часописів затихають. Можливо, це пов’язано з тим, що В. Щурат виїхав зі Львова і працював учителем у Перемишлі та Бродах. Про І. Франка критик більше не писав, натомість той зрідка відгукувався про нього поодинокими позитивними чи негативними замітками і рецензіями. Припиняється особисте спілкування між друзями, а також і дискурс між обома критиками на сторінках тогочасної періодики. Період “мовчання” триває майже 9 років.

Відновити колишній діалог між двома друзями допомогла провокаційна розвідка В. Щурата “Грюнвальдська пісня” (1907), яка викликала чималий резонанс у тогочасному літературознавстві та палку дискусію між українськими, російськими, польськими та німецькими вченими. За цією дискусією спостерігав І. Франко. У ЛНВ за 1907 рік (Т. XXXV. – С. 504–505) він опублікував замітку про згадану розвідку: “Праця д-ра В. Щурата заслугує на увагу навіть без огляду на позитивні результати, до яких доходить автор, доказуючи, що відома “найстарша пам’ятка польської релігійної поезії”, популярна досі пісня “Wogurodzica”, зовсім не польська, а західно- чи, властиво, білоруська”. І далі: “Головну вартість її бачимо, власне, в найширшій, критичній частині праці [...]. Сей несподіваний зворот надає праці д-ра Щурата признак сенсаційності; польські вчені, що займаються дослідями над сею пам’яткою, будуть змушені зайняти становище супроти сеї розвідки, а зглядно значно розширити обсяг своїх пошукувань” [11, т. 37, с. 150]. Дослідження польських учених Брюкнера, Гека, Хмеля та Полінського, за словами І. Франка, видаються мізерними і поверховими. Після цього І. Франко друкує в Літературно-науковому віснику схвальну рецензію на “Історичні пісні” В. Щурата та низку інших позитивних відгуків. Оскільки В. Щурат повертається до Львова, то спілкування двох літературознавців відновлюється і стає по-справжньому близьким. Мовчання змінюється діалогом.

Стосунки В. Щурата та І. Франка треба розглядати щонайменше на трьох різних рівнях: 1) *Особистому (контактному)*, де беруться до уваги не так різні погляди двох критиків на літературу та суспільство, як близьке і дружнє спілкування між колегами. Про це найбільше довідуємося з особистих спогадів В. Щурата та з листування; 2) *Дискурсивному*, що реалізувався здебільшого на сторінках “Зорі” і стосувався питань декадансу та різних поглядів на розвиток літератури. Це спілкування двох літературознавців-критиків. Саме цей план найбільш вивчений до сьогодні; 3) *Загальносуспільному*, де важливими були не так різні трактування літератури чи приватне життя двох діячів культури, як розбіжності у поглядах на ключові проблеми в громадсько-політичному житті.

Незважаючи на досить багаті відомості і розгорнуту історію стосунків, все ж таки залишається поле для майбутнього дослідження. Адже висвітлені аспекти є лише поверховими і видимими фрагментами складних психологічних перипетій двох волевих, амбітних натур, дотичними точками, “звабами” контакту, як називає їх Ю. Барабаш [2, с. 10]. Натомість, для глибшого студіювання проблеми “Щурат – Франко” потрібно вдатися до методу порівняльного аналізу, зокрема, семантично-типологічного підходу, що охоплює порівняння творчих доль митців, їхнього світогляду, характерів, естетичних позицій тощо. Останній аспект вимагає вийти за межі цієї статті.

Треба зазначити, що відносини між двома друзями, що розвивалися за схемою “діалог – мовчання – діалог”, не вичерпуються лише особами В. Щурата та І. Франка. Часто між ними стояли інші, опозиційно налаштовані діячі. Роль останніх була незаперечною.

Список використаної літератури

1. *Баган О.* Іван Франко і Василь Щурат як інтерпретатори модернізму (До історії відомої дискусії) / О. Баган // Франкознавчі студії. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – 256 с.
2. *Барабаш Ю.* “Коли забуду тебе, Єрусалиме...” Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії / Ю. Барабаш. – Харків: Акта, 2001.
3. *Гундорова Т.* Літературність і поетичний гносис (“Зів’яле листя” Івана Франка) / Т. Гундорова // Іван Франко. Зів’яле листя: тексти, матеріали, дослідження. – Львів, 2007.
4. Записки наукового товариства імені Шевченка. Наукова хроніка. Огляд часописів за р. 1896 – 1987. – Кн. II. – Т. XVI.
5. З літературних новин // Руслан. – 1898. – № 24, 25, 26; № 56.
6. *Ільницький М.* “І почувися тихі слова, мов сичання гадюки...”: Символ змії в поезії Івана Франка й Василя Щурата / М. Ільницький // Літературна Україна. – 24 вересня, 2009. – № 31 (5319).
7. *Корнійчук В.* “Який я декадент? (Василь Щурат і поезія “Зів’ялого листя”) / В. Корнійчук // “Мов органи у величному храмі...”: Контексти й інтертексти Івана Франка (порівняльні студії) / Вип. 8. – Львів: вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – 304 с. – “Франкознавча серія”.
8. *Крушельницький А.* Поет-містик: Погляд на поетичну творчість Василя Щурата (Критичний нарис) / А. Крушельницький. – Львів: Накл. Вид-ва “Нові шляхи”, 1931. – 33 с.
9. Надзвичайні загальні збори наукового Товариства ім. Шевченка у Львові // Буковина. – 1896. – № 262, 263, 265.
10. *Скоць А.* Іван Франко і Теодор Герцель у споминах Василя Щурата. Доктор Василь Щурат. Тоді це було поки що мрією / А. Скоць // Українське літературознавство. – Львів: Світ, 1996. – Вип. 62.
11. *Франко І.* Збір. творів: у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1986.
12. *Щурат В.* Автобіографічна записка [Рукопис] / В. Щурат // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 206.
13. *Щурат В.* Др. Іван Франко / В. Щурат // Франкознавчі студії. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – 256 с.
14. *Щурат В.* Іван Франко у моїх споминах / В. Щурат // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1956. – 596 с.
15. *Щурат В.* Німецький п’яниця в українському одязі / В. Щурат // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Каменярь. – 1972. – 336 с.
16. *Щурат В.* Новокурсна наука / В. Щурат. – Львів, 1897.
17. *Щурат В.* Поезія зів’ялого листя в виду суспільних завдань штуки (Прочитавши ліричну драму І. Франка “Зів’яле листе”) / В. Щурат // Франкознавчі студії. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – 256 с.
18. *Щурат В.* Французький декадентизм в польській і великоруській літературі / В. Щурат // Зоря. – 1896. – № 9, 10, 11.
19. *Щурат С.* Іван Франко і Василь Щурат у літературних зв’язках та листуванні / В. Щурат // Дослідження творчості Івана Франка. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1956. – 304 с.

**VASYL' SHCHURAT AND IVAN FRANKO: SOME ASPECTS OF HISTORY
OF PERSONAL AND CREATIVE RELATIONS**

Larysa Kozak

*Institute of Ukrainistics named after I. Krypnyakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine,
4 Kozelnytska Str., Lviv 79026, Ukraine*

The article deals with some interesting moments in personal and creative relations between Vasyl' Shchurat and Ivan Franko. Also some important causes of their discord are considered.

Key words: V. Shchurat, I. Franko, opinions, polemics, discourse, relations, decadence.

**ВАСИЛИЙ ЩУРАТ И ИВАН ФРАНКО:
ИЗ ИСТОРИИ ЛИЧНЫХ И ТВОРЧЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ**

Лариса Козак

*Институт украиноведения имени И. Крипякевича НАН Украины,
ул. Козельницкая, 4, Львов 79026, Украина*

В статье рассматриваются некоторые интересные моменты из личных и творческих взаимоотношений Василия Щурата и Ивана Франко, а также принципиальные расхождения во взглядах между двумя культурными деятелями, которые привели к разрыву отношений.

Ключевые слова: В. Щурат, И. Франко, взгляды, полемика, дискурс, отношения, декадентизм.

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2010

Прийнята до друку 10.10.2010

